

С Р П С К А А К А Д Е М И Ј А Н А У К А

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скопа Пеџра* (Загреб),
д-ра *Шевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе* (Скопље),
д-ра *Храсте Миша* (Загреб)

XX КЊ. 1—4

БЕОГРАД

1953—1954

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ ПОКУШАЈА ПРИМЕНЕ СТРУКТУРАЛИСТИЧКИХ МЕТОДА НА ПРОБЛЕМЕ СЛОВЕНСКОГ ГЛАГОЛА

Постојале су две врсте разлога којима смо се руководили када смо изабрали дело данског структуралиста Х. К. Серенсена (*Aspect et temps en slave*, Aarhus 1949, 1—185) да на њему прикажемо нашој лингвистичкој јавности неке идеје структурализма и могућности које пружа његова примена. На тај избор потстакло нас је, прво, интересовање за проблеме словенског вида и времена и односа између њих, пошто те проблеме многи научници још увек не сматрају пречишћеним и износе и даље у вези с њима доста противречна мишљења. Стога сматрамо да сваки нов покушај те врсте треба дочекати с потребном пажњом. Други разлог лежао је у томе што писац са много залагања спроводи кроз дело структуралистичке методе, што је он њихов поштен, може се рећи ватрен пропагатор и протагонист. А методе су испрва и привукле пажњу на ову књигу; при њеном читању утисци о методама преовлађивали су над утисцима о садржини излагања и били су сами по себи довољни да постану предмет једног критичког приказа.

Међутим други разлог можда и не би довољно оправдао наш избор, да није било интересовања за садржину. Наиме, ова Серенсенова студија није у сваком погледу типична за проучавања структуралиста: с једне стране она не оличава сав дomet структуралистичких стремљења, а с друге стране показује и извесне методолошке новости у поређењу с другим структуралистичким студијама. Серенсен је донекле једностран, донекле нов — мада се креће потпуно у границама структурализма. Стога запажања и критику коју ћемо дати овде — иако ће се они односити највише на изабрану методу — ниуколико не треба схватити као запажања и критику у вези с целом методом уопште. Наша размишљања и излагања односиће се искључиво на оно што је из структурализма прихватио или разрадио Серенсен. Серенсен каже да, углавном, прима концепције Хјелмслева. Ми ћемо ипак дати

своје мишљење само о Серенсеновом а не и о Хјелмслевљевом раду, јер би дискусија о Хјелмслеву и његовој школи претстављала далеко обимнији задатак. Овај наш чланак треба да да критику структурализма такође само по оној површини по којој се простире Серенсенова студија, — а мора се поново нагласити да је Серенсен спроводио идеје своје школе увек веома савесно, иако их можда није спровео у свим правцима у којима би се то могло учинити.

Анализираћемо ову студију не заустављајући се на ономе што спада у ширу проблематику: којој фракцији структурализма припада писац, да ли та фракција и специјално сам писац са овим или са сличним делима имају следбеника, какву критику они доживљују итд.

* *
*

Колико смо могли да видимо из излагања, а и из напомена самог аутора, он је структуралист по својим основним погледима на лингвистику, али је и међу структуралистима у великој мери оригинална појава, највише у томе што на један нов начин уводи логику у закључивање о језичким појавама. Мислимо да би било немогуће одмах прећи на појединости, а не проговорити прво о тим два компонента у ауторовим методама — припадности структурализму и специфичној примени логике, од којих је нарочито ова друга за нашу лингвистичку публику нова. Серенсенова студија написана је тако да је неопходно извесно предзнање, шире од лингвистичког знања; без тога књига изгледа као чудан експеримент, већим делом слабо разумљив.

О структурализму знамо да он на првом месту захтева проучавање *синхроничног* пресека језика или неког проблема у језику. Серенсен се тога придржава, и зато, говорећи о савременом изгледу глаголских система у словенским језицима, само се изузетно дотиче старијег стања. Из таквог искључиво синхроничног посматрања, комбинованог још и са искључиво формалистичким прилажењем материји, проистичу необичне за нас особености студије и необични закључци. Тако, напр., словенски језици, према Серенсену, уопште немају футура у категорији времена¹⁾. Још је интересантније кад се о руском потенцијалу говори да је то *перфект*, само са речицом *бы*²⁾, а исто се то каже и о пољском

¹⁾ Напр. стр. 161, а и другде, током излагања и у шемама.

²⁾ стр. 155, 157

футуру са *będe*¹⁾ Неко ко хоће да сазна како је дошло до извесних, понекад већ непровидних, односа и алтернација, да било на који начин подведе разноликост савремених појава под неки историски *genus proхitum*, не треба да тражи обавештења у таквој врсти студија.

Затим, структурализам води рачуна само о ономе што је *langue* а не и *parole* у Сосировом смислу. То се види и у Серенсеновој студији, где се, напр., искључује могућност употребе првог лица перфекта у средњем роду²⁾, иако је и самом Серенсену познато³⁾ да се таква конструкција може јавити (у песмама и бајкама; в. Г. Нађов, Наш језик 5, 284–286; ми се, уосталом, питамо да ли реченица „Ја [сунце] сам данас преко Рисна сјало! И Костове дворе обасјало...“ (НЈ 5, 285) спада уопште у *parole*, како би то према Серенсеновим излагањима излазило: таква реченица се може јавити само у фантастичној литератури, и – уколико би се одговарајућа умотворина знала и цитирала напамет од стране језичких претставника - она би пре била саставни део *langue*).

Једна од основних карактеристика структурализма уопште и Серенсенових метода напосе јесте тражење *опозиција* и *комушација*. У извесним лингвистичким дисциплинама тај се поступак показује као користан и води инструктивним закључцима. Како изгледа његова примена овде, видећемо касније, у детаљнијем излагању садржаја.

Има, даље, извесних методских средстава којима се Серенсен служи а која нису обавезна за сва структуралистичка проучавања. Ту спада избор *дедуктивног начина* извођења закључака, о чему Серенсен говори на неколико места у књизи, и што потврђује својим радом. У његовом случају дедуктивни пут од општега ка појединачноме омогућен је, разуме се, само тиме што се о језику већ унапред зна све што има да се покаже као резултат дедуковања – што и јесте по нашем мишљењу најслабија тачка у Серенсеновим методама. Он, напр., математизирајући језичке појаве, говори да се чланови разних категорија могу међусобно комбиновати (или „множити“ према Серенсеновој идеографији, – рецимо падежи са граматичким бројем), а чланови исте категорије не могу (падежи међусобно). Он то поставља чисто теориски, а после примењује на словенски глагол, показујући како се род,

¹⁾ стр. 157

²⁾ стр. 22

³⁾ стр. 88

лице, време (чланови разних категорија) заиста могу комбиновати („множити“), а свршеност са несвршеношћу, напр., (чланови исте категорије) не могу. Међутим, основна законитост у вези с тиме шта може а шта не може, из које се касније дедукују специјални случајеви, није нимало обавезна као неки општи аксиом, а добијена је из самих тих, Серенсену добро познатих специјалних случајева. У то се можемо лако уверити ако упоредимо лингвистичке чињенице с математичким; то је, уосталом, баш оно поређење које је Серенсену непрекидно пред очима. У математици нема те законитости која би нам забранила да x комбинујемо или множимо са самим собом, док је у случају језика аналогна операција немогућна. Основна законитост је овде, дакле, условна¹⁾ а условност је исконструисана помоћу познатог, онога што ће тек привидно бити добивено дедукцијом из основне законитости. Цео тај круг личи донекле на оно што се у логици назива *petitio principii*.

Даља карактеристика Серенсенова рада јесте *ејистемолошко прилажење* проблему²⁾, о којем нас аутор на почетку књиге и сам обавештава. Епистемологија овде служи за проверу, за подвргавање критици оних основних чинилаца словенске конјугације на којима се даље зида теориска грађевина. Серенсен — пошто је изабрао као тему времена у словенским језицима — говори о томе да ли се време може сазнати и како се оно сазнаје, шта је време уопште, у којем правцу теку радње изражене глаголима, шта је заправо садашњост итд.

С овим је у вези и тежња да се пречисте питања *шерминологије*, номенклатуре коју аутор у студији употребљава. Теориски правац који се тиме бави захватио је различите науке на Западу, те није мимоишао ни лингвистику, у лицу њених претставника структуралиста. Да би неко излагање, кажу претставници тог правца, било недвосмислено — што је први услов да оно заузме своје право место у полемици и науци уопште — треба уклонити сваку могућност субјективних тумачења. Ако неко жели да изнесе шта је граматичко време, он треба да направи дефиницију³⁾: време

¹⁾ На стр. 63 једна лингвистичка чињеница претстављена је овако: $(x+z) \cdot (y+v) = xy + xv + zy + zv$ le symbole = signifiant 'vient de' ou 'peut se transformer en. Знак „=“ код њега, дакле, условно значи „<“ или „>“. На идућој, 64 стр. знак „=“, међутим, значи једнакост.

²⁾ Епистемологија: критика метода или основа научног сазнања.

³⁾ Пример је произвољно конструисан, измишљен, али сасвим у духу излагања о којима је реч. Врло карактеристичну илустрацију методе пружа у том смислу претпоследњи пасус на стр. 42, који овде доносимо у тачном преводу, скрећући пажњу на њега само због методе, не и садржаја:

је *категорија* којом се изражава *радња*... итд. Затим ће дефинисати оне појмове које је употребио у претходној дефиницији, тј. *категорија* и *радња*: категорија је *скуп одлика* или сл.; радња је *израз за делатност* или сл. Затим опет треба дефинисати појмове употребљене у двома претходним дефиницијама, тј. *скуп*, *одлика*, *израз*, *делатност*. То иде дотле док се не стигне до оних појмова који су аксиоматични, а шта ће важити као аксиоматично оставља се сваком научнику да бира према својем нахођењу. Мерило вредности последњих аксиома такође није утврђено; притом постоје различита гледишта која се дају свести на два основна: једни мисле да из свих најразноврснијих наука дефиниције треба доводити до једног заједничког фонда појмова, тј. да аксиоми треба за све науке да буду исти и треба да их буде ограничен број, док други заступају мишљење да свака посебна наука треба да има свој специфични фонд аксиома. Тај фонд, уствари, претставља један мали речник, мали језик основних појмова. То има и свој назив: то је метајезик (*Metasprache*); у лингвистици он се зове металингвистика, а и свака друга наука (*Wissenschaft*) има своју одговарајућу метанауку (*Metawissenschaft*). Хјелмслев, пионир и стуб структурализма, те примене идеја о којима говоримо на лингвистику, припада првој струји, онима који воде дефиниције до најопштијих појмова¹⁾. Хјелмслеву се може, каже Серенсен, с једне стране замерити да су му изла-

Остављајући по страни *дисјункцију* и *конјункцију* о којима ће даље бити говора, функције које је Хјелмслев изабрао као основне јесу *дешерминација*, *узајамна зависност* и *констелација*. Поступак који је изабран да се те функције дефинишу састоји се у следећем: прво се утврђује *фонктив* дефинисан као појам који претставља функционални однос према другим појмовима. Значење *појам* фигурира овде као „*indéfinissable*“. Следују два значења — *константа* и *варијабилна*: *константа* је онај фонктив чије је присуство неопходан услов за присуство другог фонктива који успоставља с њим функционални однос; *варијабилна* је онај фонктив који не показује такав квалитет. Овде значења *присуство* *неопходности* и *услов* фигурирају као „*indéfinissable*“. Најзад на тој бази су дефинисане три основне функције поменуте напред: *узајамна зависност* је функција између две константе, *дешерминација* — функција између константе и варијабиле, а *констелација* — функција између две варијабиле. Само значење *функција* је дефинисано као зависност која задовољава услове анализе, а *анализа* са своје стране дефинисана је као опис једног појма помоћу хомогених зависности успостављених између других појмова међусобно и са појмом који се описује. Овде су *опис*, *зависност* и *хомогеност* „*indéfinissable*“. — Курзивни су Серенсенови.

¹⁾ Да би ствари биле јасније, каже он (стр. 59). Он поставља три захтева које мора да задовољи сваки даљи опис, заснован на његовој аксиоматској бази: опис мора бити неконтрадикторан, исцрпан и крајње упрошћен.

гања неадекватна науци којој припадају. Међутим само се по себи разуме да ће излагања бити на многим местима одиста неадекватна, тамо где научник иде за низовима својих дефиниција до њихових крајњих консеквенца. С друге стране Хјелмслеу су замерали да му ни ти последњи појмови нису увек довољно прецизирани, те да се он на тај начин огрешује о начела емпириске очигледности своје науке. Он, кажу критичари, оставља, напр., недефинисану реч „хомогеност“, употребљену у једној дефиницији, а реч хомогеност може се тумачити на разне начине¹⁾. Серенсен се у овој полемици држи оних који су против успостављања опште аксиоматске базе, против жртвовања специфичности појединих наука у њиховим теориским темељима²⁾ — Ми о целом овом проблему мислимо следеће: тражење аксиоматске базе, па ма каква она била, ако се постави као нешто што је само себи циљ, нема апсолутно никакве практичне вредности. Тај поступак може претстављати извесно сређивање знања, систематизацију, прављење реда, увођење челичне логике у једну хуманистичку науку. Али треба схватити да кад неко у лингвистичком (макар и лингвистичком!) контексту не разуме шта је хомогеност (јер цела процедура се врши ради оних који можда неће разумети), њега ваља упутити на далеко лакшу лектуру него што је структурална лингвистика.

Као последње што има да се каже о Серенсеновој методи треба споменути оно по чему је аутор, посматран у кругу осталих структуралиста, најсамосталнији. У складу са захтевима логистике он своди језичке чињенице на математичке формуле, тачније речено на алгебру, на симболику сличну алгебарској³⁾, и оперише њима као математичар. При свему томе с гледишта „здравог разума“ не може му се замерити ништа; али он се често држи на великој удаљености од духа своје науке, и на таквим местима његова излагања чине утисак филозофске студије, којој су лингвистичка факта само илустрација.

¹⁾ Дискусија о томе на стр. 43–44

²⁾ Стр. 59–60

³⁾ Он се на многим местима осврће на излагања других научника који су се служили симболичким нотирањем и замењивали називе за извесне појмове или целе процесе словима и бројевима. Напр. лингвист Холт претставља једну своју логичку операцију као $+ : - : 0 : +- : -+ : + / -$, а Хјелмслев једну своју као $\alpha A \beta B \gamma \Gamma$; из тога Серенсен изводи поређење: $\alpha A \beta B \gamma \Gamma \sim + : - : 0 : +- : -+ : + / -$ (Стр. 104–105).

Дедуктивна метода, епистемолошко прилажење, тражење у правцу металингвистике, а нарочито математичко - симболичко схватање и руковање материјом — све су то елементи онога чему су већ доста давно подлегле великим делом разне науке на Западу, тј. елементи логистике. Серенсен не говори много о томе да је он следбеник логистичког правца — то се, вероватно, код њега подразумева — али доказује то целом својом студијом. У науци о језику не догађа се први пут да се она покори владајућем филозофском правцу својег времена: то је пре правило него изузетак. О томе можемо наћи лепих података у Делбриковом предговору првом делу његове Синтаксе¹⁾. Дешава се да то покораване остане чисто механичко — и то су онда тамне странице науке о језику. Такво је испало прилагођавање граматике оној некадашњој формалној логици која је, као што знамо, претстављала једну од карактеристика средњевековне сколастике²⁾. Нешто слично, разуме се на далеко вишем ступњу опште научности, догађа се и у овом случају.

Вредност математике не оспорава нико. Тврдећи да лингвистика треба да остане у својим оквирима, ми не устајемо против математичких израчунавања којима се служи фонетика, метрика, па и стилистика и друге гране науке о језику, јер је ту математика примењена онако како је и треба применити — као техничко средство за освајање нових научних истина. Исто тако тврдећи да се презент не може множити имперфектом, како га множи Серенсен³⁾, ми не устајемо против идеје о множењу ни против безусловне тачности те радње у свакој прилици, већ само констатијемо да је између презента и имперфекта с једне стране и вечно исправне идеје множења с друге успостављена потпуно произвољна веза. Мислимо да се на овом месту могу цитирати речи младог филозофа М. Марковића који је, говорећи о логици уопште, рекао ово: „... Притом су могући и истинити закључци а могуће су и најфантастичније конструкције, које са објективном стварношћу не морају имати никакве везе, а ипак су логички савршено тачне“⁴⁾.

1) В. Delbrück, *Vergleichende Syntax... erster Theil*, Strassburg 1893. Он каже на стр. 1: „... Namentlich habe ich mein Augenmerk darauf gerichtet, deutlicher, als es bisher geschehen ist, zum Bewusstsein zu bringen, dass die Syntax fast während der ganzen Zeit ihres Bestehens einem bald stärkeren bald schwächeren Einfluss von seiten der *Philosophie* ausgesetzt gewesen ist...“

2) в. о. с., стр. 12 и д.

3) в. у даљем излагању.

4) *Matematička logika i dijalektika*, Nova Misao 1, Januar 1953, 99.

*

* *

Како изгледа расправљање о виду и временима у словенским језицима, засновано на методама о којима смо говорили, показаћемо у даљем излагању. Ми ћемо се првенствено трудити да прикажемо поједине идеје и поједине делове студије, пропраћајући их одмах и критиком, а не толико целу студију у њеном континуитету, пошто она, распоредом грађе, даје повода пре за први него за други начин приказивања.

Серенсен на почетку изјављује да је лингвистику могућно начинити емпириском науком до исте мере колико и физику. У борби за тачност, која је сама по себи веома похвална, он пребацује себи што је у наслов књиге ставио речи „вид“ и „време“ иако се не може унапред знати неће ли у резултату даљег испитивања тих двеју категорија испасти нешто друго, не оно што се у класичној граматици подразумева под „вид“ и „време“. ¹⁾ Ово је место карактеристично за њега. У првом реду карактеристично је супротстављање сопствене школе „класичној“, коју Серенсен на много места оптужује за разне мане ²⁾. Неслагања научника „класичара“ по питањима вида и времена он објашњава нестабилношћу њихових метода и тиме што им методе нису „conformes au sujet traité“ ³⁾. Он тврди да се њихови резултати не смеју примати без продубљеног испитивања ⁴⁾, и таквим и сличним изјавама наговештава велике корекције и резултате. Оно што нам он у

¹⁾ Стр. 9

²⁾ Мора се, међутим, приметити да избор „класичне“ литературе којом се Серенсен служио углавном не задовољава. У својој библиографији он не наводи студије проф. Белића „О употреби времена у српскохрватском језику“ ЈФ 6, „О синтаксичком индикативу и релативу“, *Symb. gr. in hon. Joannis Rozwadowski Vol. II*, „Постанак прасловенске глаголске системе“, Глас СКА 164, „О језичкој природи и језичком развиту“, Београд 1941 и др. Он не наводи Хавранецова излагања о вези вида и времена („Aspect et temps du verbe en vieux slave“, *Atti del III Congr. intern., Firenze 1935* — с освртом и на модерне језике); он не зна да се Мазон одрекао својих схватања о трајним глаголима с префиксима (која Серенсен цитира) у „*Quelques observations...*“ *Slavia* 7; не зна шта је о природи српскохрватских времена говорио Љ. Стојановић („О значењу и употреби глаголских облика у реченици“, ЈФ 2) итд. Кад наводи старије научнике, он понекад наиђе на мање срећна места и инсистира на мање важним изразима (напр. цитирајући Маретићево схватање аориста и имперфекта, стр. 133–134 или Миклошића, о истоме, стр 133–135). Мишљењима структуралиста он поклања далеко већу пажњу.

³⁾ стр. 5

⁴⁾ стр 87–88

замену предлаже, састоји се у следећем: прво треба увести методу која ће дозволити да се дође до сигурних резултата, а затим ће се она применити на материјал скупљен од претходника¹⁾. Ми се питамо — какво је то априорно изналажење и наметање метода које се можда такође, приликом примене, неће показати као „*conformes au sujet traité*“ ?²⁾ Додуше, Серенсен не једанпут обећава да ће приликом својих операција „осматрати терен“. Цело дело ипак оставља утисак да је Серенсену далеко више стало до пропагирања метода него до лингвистичких истина, за које он уосталом, приликом њиховог утврђивања, и сам говори да су биле познате већ и раније³⁾.

Пада, даље, у очи и то да се због киданга везе с „класичарима“, због револуционарности, Серенсен служи често старим изразима са потпуно новим значењима. Према уводним напоменама студија би требало да је заснована на функционализму⁴⁾ — међутим реч „функција“ овде⁵⁾ значи не улогу, задатак, службу, или нешто слично, већ однос.

Основне „функције“ (дакле односи) су детерминација, узајамна зависност и констелација, а сем тога логичка конјункција (*и — и*) и дисјункција (*или — или*; све то узето код Серенсена од Хјелмслева). Ни прва три односа нису била непозната старијим лингвистима, а у два последња крије се Сосирова идеја од синтаксичким и асоцијативним односима у језику, о синтагматици и парадигматици⁶⁾. Међутим здраве Сосирове идеје, везане у пот-

¹⁾ стр. 5—6

²⁾ Он наводи, напр., овакво гледиште Хјелмслева (цит. на стр. 55): *La théorie linguistique ne se laisse pas vérifier, confirmer ou mettre en doute en l'appliquant à des textes ou des langues donnés.* Исп. с тим речи Д. Јеремића: Покушај симболичке логике да острани реални садржај из логичких испитивања, испитујући само форме, не знајући о чему се ради кад се говори о и у тим формама, покушај је да се елиминише рационални критериј истинитости (Савремена филозофија Запада, Београд 1952, 119). Курзив Д. Ј.

³⁾ На стр. 83: *Il [le système déductif] ne nous apprend naturellement rien sur les objets linguistiques que nous ne sachions à l'avance ou que nous ne puissions apprendre sans utiliser un système de description. Mais l'utilisation de notre système rend possible une description homogène et cohérente.* Слично признање, са правдањем, и на стр. 73—74.

⁴⁾ Стр. 41. Ту се износи да се класична лингвистика заснивала највише на значењу, што је испадало „*vague et subjectif*“, док се модерна лингвистика придржава само онога што је истински конструктивно — функције.

⁵⁾ Исто и код Хјелмслева, исп. стр. 42, што се, уосталом, тачно види по цитату из Хјелмслева, који смо дали на стр. 311.

⁶⁾ Стр. 49—51

пуности за језичко подручје, доживљују овде готово патолошко развиће, страдају од притиска превелике филозофске потенције, — и стога ми у студији о словенском глаголу читамо о томе да се према децјој речи *va-va* налази у дисјунктивном односу по *va-va*, тј. ћутање, зеро, да је отсуство *va-va* такође величина, парњак величине *va-va*¹⁾. То је (бар по формалној логици) тачно, исто толико колико је тачно да је према сваком *икс* дисјунктивни парњак све оно што није *икс* — о чему су и стари логичари одавно говорили. Али зар су таква умовања потребна лингвистици? Мноштво категорија узетих из других наука, мноштво условних назива, и то за појмове који сами по себи уопште нису нужни при анализи лингвистичких чињеница, у великој мери отежава читање Серенсенове књиге.

Разлагање о дисјункцији (односа *или* — *или*) уводи нас у једно од карактеристичних поглавља Серенсенове студије, као и данашњег структурализма уопште, — у прављење опозиција и комутација. Ми ћемо се на томе задржати нешто дуже, утолико пре што је ово прва област излагања Серенсенова која се заиста односи на словенски глагол. принуђени смо ипак да говоримо о њој знатно упрошћено.

Серенсен нам показује шта је комутација прво на простијем примеру²⁾. Он налази у данском језику групе *mand*, *maend*, али не налази *mpnd*, *mtnd*. Стављајући редом све гласове између *m* и *nd* — а тај се поступак и назива комутирањем — он долази до двеју великих категорија гласова, оних који могу ту да стоје и оних који не могу³⁾. Он, дакле, делимитира те две категорије у погледу једне стране њихове природе, у погледу способности за извесну врсту службе. Комутацијом је могућно доћи само до тих основних категорија, међутим без нове комутације није могућно открити односе између појединих чланова исте категорије, напр.

¹⁾ Стр. 62

²⁾ Стр. 13 и д.

³⁾ Критерији овде нису јасни. На стр. 88 Серенсен каже да је против статистичких истраживања, међутим без неке статистике — говорећи начелно — он не може знати какве групе могу а какве не могу стајати у језику. Испитивач нашег језика лако би могао заборавити, напр., на вокално *л* или *н* (*дирижабл* одн. *Њуџин*) правећи комутације на овакав начин. При свој строгости својих метода Серенсен, када говори о комутирању првог вокала у руској речи *этот*, каже да би се он могао изговорити и као *э* у *эти* а да реч остане разумљива (16). Ту је сам Серенсен непрецизан, јер се *э* у *эти* може затварати до различитог степена, зависно од говорника, а и способности разумевања тако пребачене артикулације код слушалаца биле би различите.

овде између *a* и *ae* нити објаснити односе између појединих чланова различитих категорија, овде између *a* и *t*, *ae* и *p* и сл.

Серенсен ставља себи у задатак да пронађе разне врсте опозиција у словенској глаголској системи. Он узима прво лице једнине пољског презента *czytam* и жели да постави према њему прво лице једнине перфекта¹⁾. Притом он констатује да с овим обликом у опозицији може стајати и *czytałem* и *czytałam*. Из тога се изводи закључак да се у презенту имплицитно садржи она разлика која се у перфекту да и експлицитно изразити, тј. разлика у родовима. Слично се може рећи и за руски језик: према *читаю* поставља се у опозицију *читал* и *читала*. Ствар се, међутим, компликује тиме што према *читаю* стоји *читал*, *читала*, али према *читал*, *читала* не више усамљено *читаю* него и *читаешь* и *читает* (јер *читал* није одређено у смислу лица као пољско *czytałem*). Једино према *читало*, каже Серенсен, стоји само треће лице презента *читает*, и та неусклађеност претставља, према њему, „велики теориски интерес“²⁾.

Тако изгледа, дакле, путем комутирања делимично изведено поређење двеју категорија које стоје у опозицији — презента и перфекта. Једном структуралисти (и структурализму уопште) не треба замерити што се према *читал* поставља и *читаю* и *читаешь* и *читает*, иако ће у руском језику, било заменицом, било контекстом, увек бити одређено лице облика *читал*, као што је оно у пољском одређено наставцима *em*, *eś* и *o*. Са свога гледишта структуралист овде има право. Има само једна замерка — не ортодоксном структуралисту Серенсену, него самим основним концепцијама структурализма — да ли смо после свега овога сазнали нешто више него то да у руском и пољском језику постоје презент и перфекат?

Ствари постају замућеније када Серенсен прелази на објашњење да измена у изразу не повлачи увек за собом измену у садржају. Имамо опозицију *читаю*: *буду читать*. У изразу је то само опозиција *презент*: *футур*, али у садржају, вели Серенсен, није обавезно да се та опозиција схвати само тако. Ту се јавља и једно специјално значење глагола *биши*, чега уопште нема у презенту *читаю*, чак ни имплицитно (онако како се у том презенту имплицитно садржала моција рода). Зато се, мисли Серенсен,

¹⁾ стр. 19 и д.

²⁾ стр. 22; исп. оно што смо говорили напред о средњем роду у перфекту, стр. 309.

према *буду читатъ* по значењу не намеће обавезно као презентска опозиција *читаю*; веза *буду читатъ* није само футур, као што је облик *читал* само *перфекташ*.¹⁾ На ово се такође може одговорити само општом замерком структуралистичкој идеологији: логички је то тако, али за живу језичку праксу објашњење не вреди, јер је *буду читатъ* за Руса футур колико и за француза *je lirai*. — Ту, даље (према Серенсену), треба водити рачуна о *буду*, о томе да ли је оно исто када се употреби у футуру и при својој самосталној употреби. Серенсен констатује да су оба *буду* за његову функционалну лингвистику и за комутације једнака²⁾, те да је руски футур у томе сличан српскохрватском перфекту, где је помоћни глагол *јесам* једнак у том перифрастичном времену и у самосталној употреби. (Он примећује, додуше, да у перифрастичном времену перфекту, у трећем лицу, помоћни глагол понекад може гласити не *је* већ *ѿ*, али је та појава необавезна и из ње се не да закључити ништа³⁾). Међутим руски футур се не може поредити са чешким перфектом, јер у чешком перфекту помоћни глагол, употребљен у том перифрастичном времену, има у трећем лицу једине *ѿ*, док у самосталној употреби такве појаве нема. Серенсену задаје тешкоћу чињеница што се комутацијама не може доћи до тачног сазнања о степену слабљена помоћног глагола у сложеним временима, о томе колики је он део прешао на путу да постане само граматичко средство.

Нешто даље примећује Серенсен комутације на словенски вид. Његова је жеља да комутирањем издвоји главне видске категорије — он се, дакле, прихвата задатка да једним готово механичким поступком изведе она разграничења око којих се још нису сложили ни научници наоружани најфинијом лингвистичком апаратом и најтананијим језичким осећањем. Серенсен не само што није допринео разумевању вида, већ је унео и много непотребне збрке у тај проблем.

Познато је да су многобројни научници одређивали шта је чист видски однос (Агрел, Белић, Карцевски, Кошмидер, Холт и др.). Постављало се питање постоје ли уопште глаголски парови и који су то парови код којих нема никакве друге семантичке

1) стр. 22--23

2) стр. 23

3) стр. 28. Писац очигледно не зна шта су о томе писали Маретић, Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика, Загреб 1931, 538 и д., Љ. Стојановић, Реченичне конструкције без *verbum-a finitum-a* 3, 7–10, А. Белић, О језичкој природи и језичком развоју, 374 и д., и други.

разлике сем видске. Тренутни глаголи који су постали од трајних путем префиксације увек су испрва имали друкчије значење него основни трајни, јер је то ново значење неминовно уносио префикс, који је ради тога и био додаван¹⁾. Већа семантичка разлика сводила се касније у многим случајевима на мању, и бивала је при смањивању најчешће сведена на то да тренутни глагол означи завршеност радње трајнога глагола, већином и са значењем резултативности која из тога проистиче²⁾. Такав однос (трајање према завршености, напр. *писа́ти*: *написа́ти*) многи научници већ сматрају чистим видским односом, иако то још није чист однос трајности према тренутности, лишен сваког другог семантичког призвука. Чињеница је да су такви парови врло блиски правим видским паровима: према *писа́ти* увести се као тренутни парњак први намеће глагол *написа́ти*, а према *написа́ти* нема трајног *написива́ти*, јер као трајни у том случају служи *писа́ти*³⁾. Осим тога глаголи типа *написа́ти*, поред тога што су терминативни, могу одиста да значе и радњу аперцепирану у целини као вршење и завршеност, као пуну извршеност („он је написао неколико добрих књига“ — где *написао* не значи само „довршио писање“). Психолошки је оправдано да тек довршење радње може дати разлога да се радња схвати као целина. Према томе глаголи који значе довршење могу послужити и за значење вршења и завршености трајне радње, тј. као „чисти“ тренутни према одговарајућим трајним глаголима, док глаголи који значе отпочињање (*уписа́ти*) никад не служе као „чисти“ тренутни према трајнима. Још јаснији видски однос измађу трајног и његовог префиксираног тренутног парњака можемо наћи тамо где је од тренутног глагола (било сложеног с префиксом, било простог) направљен трајни изменом основинског наставка. У таквим случајевима промена вида није скопчана с додавањем префикса, који увек, макар и у најмањој мери, мења основно значење. Имамо пример *расписа́ти*: *расписива́ти*⁴⁾ и ту се, додуше опет због префикса — иако га има и у трајном глаголу — тренутни глагол може некипут осетити као терминативни (и резултативни) према

1) в. А. Белић, критика: Koschmieder E., *Наука о аспектима* ... ЈФ 13, 221.

2) о. с. стр. 219

3) Stender — Petersen, О функциях глагольных приставок, *Slavia* 12, где он то показује на рус. глаголу *написа́ть*; код Серенсена стр. 91 и д.

4) О таквим паровима, приписујући им чист видски однос, говори Карцевски (код Серенсена стр. 32—33 и 35); међутим, Серенсен то излагање цитира с неодобравањем (35).

трајноме. Још су бољи примери начињени од простих глагола *сесџи*: *седаџи*, *леџи*: *легаџи* и сл. где нема никаквих секундарних наноса у тренутном глаголу, поготову ако је импрефективизовани парњак већ сасвим изгубио своје првобитно итеративно значење.

У области ове проблематике крећу се и Серенсенова тумачења, али Серенсен са својом методом комутирања нема овде никаквог успеха. Он, напр., говори да према трајном *играти* стоје тренутни *поиграти* и *сыграти* (о значењу се, дакле, не води рачуна)¹⁾; и пошто према овима нема ни *поигривати* (у одговарајућем значењу — о значењу се овде води рачуна) ни *сыгривати* (уопште),²⁾ пошто је, дакле, *играти* њихов трајни глагол, то онда значи да је у *играти* „стопљена” она разлика која постоји између *поиграти* и *сыграти*, као што је разлика у роду „стопљена” у полском и руском презенту³⁾. — Ми мислимо да су *поиграти* и *сыграти* „чисти” тренутни глаголи према *играти* само ако се узме такав критериј, сасвим формалистички, па ма како га називали у структурализму. Да они то нису у својој суштини, о томе нас обавештава сваки руски речник. — Серенсен даље мисли да када се комутација постави у обрнутом смеру, излази да се разлика између *играти* и *сыгривати* „стапа” у *сыграти*⁴⁾, јер је *сыграти* тренутан за оба наведена трајна глагола. Притом, сматрајући да глагол *сыгривати* не постоји, Серенсен каже да га уводи уместо *сыгриваться*⁵⁾, — што претставља насиље над језичком стварношћу.

У постављању опозиција у којима је један члан недетерминисано — итеративни⁶⁾ или просто итеративни глагол, Серенсен бира незгодан пут: он такве глаголе ставља насупрот трајнима⁷⁾. Зна се да итеративни глаголи прелазе у обичне трајне често неосетно, без видних знакова тога процеса. Шта су друго итеративи у видском погледу (а овде је реч баш о виду) него трајни глаголи? Њихова опозиција према тренутнима далеко је оштрија. Серенсену је, међутим, опозиција *итеративности*: *трајности*

¹⁾ Стр. 94: А côté du verbe fondamental *играти* qui est imperfectif figurent non pas un mais deux verbes perfectifs à préfixe qui ne diffèrent de *играти* que par l'aspect, à savoir *сыграти* et *поиграти*.

²⁾ стр. 94—95. *Сыграти* са одговарајућим *сыгривати* може значити „играјући надокнадити губитак” (у картама, застарело; речник Ушакова).

³⁾ стр. 95

⁴⁾ стр. 96

⁵⁾ стр. 95

⁶⁾ Назив, предложен још од Миклошића, за глаголе типа *возити*, *ходити*.

⁷⁾ стр. 38 и д.

потребна, јер он над њом изграђује своје даље, често нетачне конструкције. Он тражи после ту исту опозицију пребачену у тренутност путем префиксације. У *итти*: *ходитъ* опозиција је само у томе што је други глагол недетерминисан, каже Серенсен, и у томе има права; али за *пойти*: *походитъ* он тврди да је то иста дистинкција, пребачена у тренутност¹⁾, што је нетачно, јер *пойти* значи „почети радњу глагола *итти*”, а *походитъ* — „извршити у малој мери вршену радњу глагола *ходитъ*”. Уосталом, кад би се и трајност и итеративност пребациле у тренутност — каква би видска разлика остала у тим новим творевинама? У чему би онда била дистинкција, „опозиција“? Други Серенсенов пример је *быть*: *бываъ*, опет опозиција *трајносѣ*: *итѣративносѣ*²⁾. Иако је то тачно с обзиром на постанак, а и за површну анализу, у тој опозицији има данас и других семантичких разлика, које су неприступачне за структуралистички шематизам: у *бываъ* лежи и значење „дешавати се”, које није изразито у *быть*; *бываъ* у већој мери значи „посећивати, одлазити до некога”, него што то значи *быть*. Да ли се ту може говорити о обичној итеративности *бываъ* према *быть*? Пребацавањем опозиције у тренутност (*побыть*. *побываъ*)³⁾ опет се ни у којем случају не добива оно што мисли Серенсен. Прво, префикс *по* не уноси исте семантичке преливе у оба глагола: *побыть* значи „провести, задржати се, проборавити извесно време“, а *побываъ* садржи и значење повратка после једнократног или виšekратног боравка на другом месту. Али ако би се и мислило искључиво на вид, не на значење, како то овде и жели Серенсен, опет се никако не би могло тврдити да је *побыть*: *побываъ* иста она опозиција *быть*: *бываъ*, само перфектизована. Перфектизовани су *быть* и *бываъ* сваки понаособ, међутим њихова припадност једном видском пару, једној опозицији, растура се приликом префиксације и перфектизације, и они постају глаголи једнаког вида. Серенсеново теоретисање има, као што се види, беживотан карактер, за шта треба да сноси кривицу структуралистичка метода, често неподесна за питања језика.

Можда је најчуднија опозиција *аорисѣ*: *имѣрфектѣ* коју Серенсен назива видском опозицијом, пошто она није вре-

1) Стр. 38--39

2) Стр. 39

3) На стр. 99 то је шематски представљен као:

	рѣ	рѣ	ѣтрѣ
	побыть	быть	ѣтрѣ
	побываъ	бываъ	ѣтрѣ итѣр.

Из тога излази да је *побываъ* перфективно итеративно *ѣтрѣ*.

менска¹⁾ и за коју каже да се њена супротност неутралише у презенту опет исто онако као супротност 'рода у том времену²⁾. Ако у презенту збиља имплиците постоје сва три рода, само што се они изражавају увек истим обликом, не може се рећи да у презенту истовремено постоји оно по чему се разликује аорист и имперфект. Вид је у њему увек само један (по виду се, уосталом, аорист и имперфект не разликују, пошто аорист зна за оба вида, а зна за њих и стари имперфект); а о оним преливима у значењу који заиста деле аорист од имперфекта у извесним језицима — уопште не може бити говора у случају презента. Једно је непостојање неке обличке категорије, ствар грађења језика, формална страна његова (немање облика за род у презенту), друго је — потпуни апсурд.

У закључку овог кратког осврта на методу комутација морамо рећи да она — овако како је спроведена у овој студији — показује два основна недостатка: прво, њој недостају инструменти за понирање у језичке дубине, она је сувише груба за бескрајно разнолику језичку стварност; друго — она је овде без практичне вредности, јер није у стању да пружи никакве податке о језику осим оних који и омогућују њено спровођење.

* * *

Приказаћемо даље, укратко, алгебраизирање језичких факата које је спровео Серенсен на један потпуно оригиналан начин. Оваквим поступком служио се, колико је Серенсену познато, још само Бул, (George Boole) у филозофији³⁾. Претстављајући граматичке категорије симболично, као биноме, напр. категорију броја као *једнина + множина*, категорију падежа као *номинатив + генитив . . .*, што се после замењује обичним словима $a + b, c + d . . .$ и сл., Серенсен је у могућности да такве биноме „множи“ (тј. комбинује међусобно и да добива на тај начин величине које збиља постоје у језику. Напр.: (једнина + множина) (номинатив + генитив) = номинатив једнине + номинатив множине + генитив једнине + генитив множине. Ни рачунски, као ни лингвистички, не може се добити комбинација једнине с множином ни номинатива

¹⁾ Il en ressort que nous ne voyons pas dans la différence entre l'aoriste et l'imparfait une différence de temps. D'accord avec plusieurs linguistes, nous la dénommerons différence d'aspect (29). На стр. 133 и д. слично, али с извесним поправкама, које после доводе до тачнијих закључака. В. даље.

²⁾ Стр. 137 и д. На стр. 84—85 је ова констатација: L'aoriste et l'imparfait ne figurent pas au présent mais seulement au passé.

³⁾ Стр. 61

с генитивом, јер се сабирци истог бинома међусобно не множе. Производ множења категорија броја и падежа може се још помножити с категоријом свих именичких основа ($a+b+c+\dots$) и на тај начин ће се добити полином — симбол свих именица у целим парадигмама¹⁾.

Примењујући овај нов методски поступак на своју главну тему²⁾, Серенсен уводи категорије вида (*свршеност* + *несвршеност*), логичких времена (*презент* + *претерит*; будуће време је стално потиснуто у задњи план и зато категорија времена не добива облик тринома), а такође и категорију *аорист* + *имперфект*, чије присуство овде не изгледа сасвим умесно, јер се она може комбиновати с категоријом вида, али никако не и с категоријом времена. Даље се уводе још категорије лица, рода³⁾ и лика радње (*espèce d'action*)⁴⁾, затим детерминисаност и недетерминисаност⁵⁾, истина с извесном резервом.

При множењу свих ових категорија, представљених биномима (два вида, два времена, аорист и имперфект), триномима (три лица, три рода) или полиномима (лик радње), Серенсен добива низове сабирака у којима извесни сабирци претстављају било индиферентне било непостојеће величине. Индиферентан је, напр., мушки род у презенту или претерит у имперфекту, док је презент у аористу непостојећа величина. Серенсен ставља и над индиферентним и над непостојећим величинама (симболизованим помоћу слова) знак —. Он тиме, додуше, скреће пажњу на облички синкретизам одн. вештачку творевину, али између тога двога не прави графичку разлику. Тако на стр. 82 производ *ipf. prés. 1 p. m* значи несвршени презент првог лица мушког рода, при чему је мушки род неискazan, индиферентан, облички синкретизован с другим родовима; а на стр. 85 производ *ipf. prés. aor* значи да се у несвршеном презенту не може садржати аорист.

Предложени систем задаје Серенсену и друге тешкоће. Тако презент „помножен“ са свршеношћу и даље остаје силом окол-

1) Као истостелене категорије, напореда са бројем, падежима и именичким основама, аутор спомиње на стр. 71 род и члан. Нејасно је како се могу — и зашто се морају — множити именичке основе са родовима, када је род већ садржан у именичкој основи (основи у оном смислу како се то узима овде, тј. именици без падежне одређености). Још је мање јасно чему би ту служила категорија члана.

2) Стр. 79 и д.

3) Стр. 82 и д.

4) Стр. 89 и д.

5) Стр. 97 и д.

ности презент; руски глаголи *выдернуть* и *выдергать* оба су свршена, али се ипак разликују по моментаности и немоментаности, што даје разлога да се помишља и о таквој категорији¹⁾; префикси (посматрани синхронично) у једним случајевима перфектизују, у другим не перфектизују основне глаголе; глаголи са два вида тешко се подводе под алгебарске операције. Итд.

Непостојеће величине, *objets virtuels*²⁾, јесу оно што компромитује овај у суштини духовити проналазак структурализма, јер претстављају баласт који сведочи о томе да метода није срећно конструисана. Признање Серенсеново³⁾ да оваква лингвистичка теорија и није универзална, него да вреди само за ограничену језичку материју, потврђује наше мишљење. Међутим, доказ о томе да оваква метода не садржи у себи контрадикције⁴⁾, што је њеном творцу потребно за показивање њене исправности, сасвим је непотребан, јер је изведен истим оним алгебарским радњама — једино са другим словима и знацима — које су и предложене, тако да је цела проба уствари таутологична.

* * *

Оно о чему Серенсен говори у последњем поглављу књиге претставља углавном полемику са другим научницима око питања вида и времена и тежњу да се „класичним“ схватањима супротставе модерна⁵⁾. Врло је карактеристично настојање да се све оно што се некад сматрало изузетком, особеношћу, специјалном употребом или сл. подведе под такав шири закон, где ће те појаве претстављати нешто правилно, само по себи разумљиво. А тај закон се не тражи у самом проблему него се гради као потпуно ванлингвистичка логичка конструкција, с тим да се лингвистичка факта после могу уклопити у њу. И она се касније доиста уклапају.

Серенсен говори о Хјелмслевљевој конструкцији, познатој као закон партиципације. По Хјелмслеву (и Холту) математичке опозиције су $A : B$, а лингвистичке $A : A + \text{поп } A$, тј. део B идентичан је са A . Напр.: дански презент може значити и презент и

1) Стр. 99

2) Стр. 65 и другде

3) *ib.*

4) Стр. 65—67

5) На стр. 109 и д. Серенсен приказује графички стара и модерна схватања свршености и несвршености; шеме су прегледне и интересантне. Лепо је изложено и Кошмидерово психолошко — лингвистичко посматрање видова (стр. 111 и д).

футур¹⁾, он дакле партиципира, има удела у области футура. То исто вреди и за случај кад презент значи прошлост (релативска употреба презента, како бисмо ми то рекли)²⁾.

Постоје, дакле, језичке појаве које претстављају — да се тако изразимо — само себе саме, док друге могу да задру у различите области (не у историском развоју, већ посматрано синхронично). Оне прве Серенсен (заједно с другим структуралистима) назива интензивним, а ове друге екстензивним појавама. Интензивно је оно што је, према схватањима Трубецког (која се овде наводе и развијају даље), *merkmaltragend* а екстензивно је оно што је *merkmallos*³⁾. Тако, напр., у енглеском и данском језику постоји само генитив и не-генитив, јер генитив „означава увек удаљавање и не залази никад у друге области семантичке зоне. Не-генитив... може у реченици играти улогу час субјекта... час *complément indirect* (датива)... час *complément direct* (акузатива)⁴⁾. Генитив је, дакле, интензиван а не-генитив екстензиван. Задирање несвршеног вида у свршени, тј. оно што га чини екстензивним насупротив свршеном виду који је интензиван, види се, напр., у негативним реченицама (Ја уже проснуо се но ещѐ *не вставал* у смислу *не встал*), у императиву (*Иди же домой* у смислу *уйди*) и у питањима (*Зачем бросать шерсть* у смислу *бросить*)⁵⁾.

Предност структуралне лингвистике је у томе, каже Серенсен, што она даје екстензионалне дефиниције, док је традиционална лингвистика давала само интензионалне, па су многе ствари остале ван дефиниција⁶⁾. Истина, разграничење на интензивно и екстензивно није увек лако извести, о чему Серенсен изричито говори на стр. 124⁷⁾, а осим тога показује и доста колебљивости кад прелази на конкретне случајеве словенске конјугације. Ми верујемо да закон партиципације и подела на интензивне и екстен-

¹⁾ Стр. 101

²⁾ Међутим ту се, по мишљењу Серенсена, ствар компликује, јер је симултаност презента с другим претериталним радњама појава логичког карактера, а презент и претерит су појаве лингвистичког карактера (стр. 109).

³⁾ Стр. 125 и д.

⁴⁾ Стр. 123—124, цитат из Хјелмслева.

⁵⁾ Стр. 128—130

⁶⁾ Стр. 155

⁷⁾ Ту је, у вези са свршеношћу и несвршеношћу, речено ово: свршени вид је интензиван, несвршени екстензиван (пошто се из претходних излагања видело да је свршеност — присуство преставе ограничености, „лимитираност“. Али ако би се ствари посматрале из друкчије перспективе, ако би се несвршеност означила као *durée* а свршеност као *non-durée*, несвршеност би била интензивна а свршеност екстензивна.

живне величине може имати смисла при описима и систематисању извесних појава, нарочито ако се описи тичу неких језичких области или целих језика још слабо проучених, које је потребно приказати шематски прегледно, ради лакшег разумевања. Словенски глагол, са својим синтаксичким индикативом и релативом, са модалним значењем неправо употребљених времена итд. сувише је сложен да би се о њему лако могло одлучивати у том правцу, што се види из врло строгог и пажљивог али ипак не много успешног излагања Серенсеновог. Али се поставља питање — по чему су „традиционалне“ методе биле слабије од ових? Оно што се у њима називало специјалном појавом, широм употребом или чак изузетком, овде је названо способношћу партиципирања, екстензивношћу. Екстензивно је синоним за ширу или специјалну употребу; екстензивност је такоређи присуство изузетка, и оно је, према томе, иста таква аномалија као и изузетак или „испадање из система“ код „класичара“. Као што не знамо понекад откуда изузетак, не знамо ни откуда екстензивност. По чему су појаве подведене под екстензивност постале легитимније? Класичари су постављали питање „зашто“, не само „како“; њих је интересовало зашто се каже *не встал м. не вставал*, иако се нису слагали у одговорима. Серенсен тврди да структурализам даје боље одговоре од класичара. Али ми у његовим одговорима видимо уствари само описе помоћу нових израза, а не објашњења. Јер ако екстензивност и значи само способност учествовања у туђим функцијама, онда не претставља објашњење када се на питање — зашто несвршени вид учествује у туђој функцији — одговори: зато што је екстензиван.

После оваквих сазнања ми губимо интерес⁴ за даља, врло детаљна расправљања о томе шта је интензивно а шта екстензивно — прво у погледу пара аорист — имперфект, друго у погледу пара презент — претерит. Што се првог пара тиче, Серенсен посвећује доста пажње теорији Холта, у којој се уопште не види јасно разликовање између аориста и имперфекта с једне стране и свршености и несвршености с друге. За Холта су аорист и имперфект „aspect flexionnel“, а свршеност и несвршеност „aspect syntagmatique“; у аористу је ограниченост реална као што је реална и неограниченост у имперфекту, а у свршености она је потенцијална као што је у несвршености потенцијална неограниченост, јер се јавља у свим граматичким облицима истог глагола¹⁾. Серенсен се с таквим излагањем само делимично слаже. За њега је

¹⁾ Стр. 135, 136

тачно то да у презенту постоји синкретизам аориста и имперфекта (као синкретизам родова, в. напред), само што по његовом мишљењу то није битно за дефиницију та два времена¹⁾. Сем тога он замера Холту што према његовим схватањима аорист од свршених и аорист од несвршених глагола претстављају исто у видском погледу и што имперфект свршених глагола у таквом систему не налази своје право место²⁾. Серенсен је колебљив кад исказује своје коначно, ипак тачно мишљење о томе да аорист — имперфект с једне стране и свршеност — несвршеност с друге претстављају различите категорије. Он се пита — како би оне, да су идентичне, само по постанку из различитог времена, издржале конкуренцију у току читавог миленијума³⁾? — На разним веома непрецизним и већином нетачним констатацијама два научника израдила су два супротна схватања: према Холту је аорист интензивна категорија а имперфект екстензивна⁴⁾, док је према Серенсену обратно⁵⁾. У њихове доказе ми се овде нећемо упуштати.

Даље се расправља о томе да ли треба презенту или претериту приписати интензивност одн. екстензивност. За екстензивност претерита (без обзира како је облички изражен) Серенсен налази доказе у томе што перфекат служи за кондиционал (!), где може имати и футурско значење (*Я бы попросил вас*)⁶⁾, а и иначе се употребљава у футурском значењу (*Отнимите у меня перо — и я помер*)⁷⁾. Претерит служи у сентенцијама за исказивање временски неодређених радњи (напр. аорист: *Где ко ниче, ту се и обиче*)⁸⁾ и за кондиционалност (аорист: *Ако они не скочише брзо, кнез ће доћи до Стамбола мога*)⁹⁾. Али, каже Серенсен, за модерну науку претерит је интензивна категорија, за разлику од презента који је екстензиван¹⁰⁾. Јер историски презент служи и за искази-

1) Стр. 138

2) Стр. 136

3) Стр. 134; цитат је из самог Холта, који је из тачних наговештаја извукао нетачне закључке.

4) Стр. 135

5) Стр. 140

6) Стр. 155

7) 155: *Toutefois, les formes du prétérit peuvent aussi indiquer un fait actuel ou à venir sans que бы figure dans la phrase.*

8) Стр. 157

9) Стр. 158

10) Напр. Јакопсон каже: *Das Präteritum kündigt an, dass die Handlung der Vergangenheit gehört, während das Präsens an sich zeitlich unbestimmt ist und eine typische merkmallose Kategorie bildet (стр. 162).*

вање прошлости¹⁾; свршени презент значи будуће време²⁾, ма да може значити и праву садашњост (пример Пешковског: Посмотрите, что делает заяц: то *вскочит*, то *ляжет*, то *перевернётся*, то *подымет* уши, то *прижмёт* их — где се не показује тачно разумевање за чињеницу да ови перфективни презенти, макар били употребљени и без *то*, имају, захвајујући контексту, итеративно, дакле имперфективно значење)³⁾. Серенсен се такође одлучује да презент сматра екстензивним а претерит интензивним чланом у категорији времена⁴⁾, ако се ради о категорији са два члана. Трочлана категорија времена постоји, према њему, једино код глагола *биши*, и то само у руском, пољском и чешком језику, док је у јужнословенским језицима та категорија двочлана⁵⁾. У случају трочлане категорије мора се футур сматрати интензивним чланом⁶⁾. — Ми ћемо и ове закључке оставити без опширнијег приказа Серенсенових излагања кроз која је он дошао до њих. Јасно је да су овде језичке чињенице изнете врло несистематски, без вођења рачуна о индикативној, релативној и модалној употреби глаголских облика, или боље рећи — систематизација је спроведена према једном потпуно формалном мерилу, а закључци донети на основу ње, произвољни су и ванлингвистични.

С обзиром на то да је структурализму важна једино форма а не сујстанца језичког садржаја⁷⁾, с обзиром на избегавање сваког мешања логичког схватања времена у граматичко⁸⁾, треба ипак поздравити Серенсенова закључна тврђења о томе да су вид и време две различите категорије⁹⁾. Између њих има само извесних додира, каже он, док могућност употребе и свршеног и несвршеног историског презента показује да у том правцу утицаја нема¹⁰⁾. То су тачни закључци, и ми за њих одајемо признање

¹⁾ Стр. 163

²⁾ Стр. 167

³⁾ Стр. 168

⁴⁾ Стр. 164

⁵⁾ Стр. 167; треба имати на уму да се ту искључују из разматрања перифрастична времена.

⁶⁾ Стр. 166

⁷⁾ Стр. 101 и другде. Форма садржаја (*forme du contenu*) је израз који се употребљава да би се избегло мешање с формом у фонетском смислу. О томе опширно у уводним деловима, стр. 9 и д.

⁸⁾ Стр. 149–150, 154; Серенсен осуђује „класичаре“ што су о временима говорили логички а не чисто граматички.

⁹⁾ Стр. 170 и д.

¹⁰⁾ Стр. 170

Серенсену, утолико пре што неки странци нису осетили ову особеност словенског вида.

* * *

Завршавајући приказ, морамо понова истаћи извесне закључке о структурализму и о овој књизи напосе, који су се стварали при читању Серенсенове студије.

Код структурализма се осећа у првом реду брига око метода, у чему је он сасвим једнак осталим гранама западне филозофије.¹⁾ Стога нам он у погледу својих лингвистичких резултата углавном изгледа стерилан. Структуралисти су унели у предмет својег интересовања много нових термина, много нових гледишта, форми мишљења, тежње за прецизношћу; то би могло бити веома корисно за нашу науку, кад бисмо били сигурни да је све то ново у стању и да је обогати. Међутим, такав се закључак не намеће; а ученост и новост не треба да нас засене. Структурализму, онаквом какав смо упознали кроз Серенсенову студију, мора се прво пребацити недовољно озбиљно прилажење резултатима старије науке; а да би се пропагирала нова метода, знање у том правцу треба да буде беспрекорно. Друго, методе су неадекватне предмету на који се примењују. Неко би могао приметити да здрава памет и математички рачун морају бити тачни у свакој грани науке; али када се математика примени за то да се међу лингвистичким чињеницама силом пронађу пропорције, да им се силом наметну формуле по којима се оне, тобож, односе једна према другој, то је онда обична игра духа, а не лингвистика; дијаграматика, а не граматика. Најзад, структуралистичко расправљање оставља слику *circulus vitiosus*-а на оним местима где најављује нове резултате, а долази само до онога од чега је неминовно морало поћи као од познатог.

О Серенсеновој студији морамо рећи да нам она уствари не пружа ништа ново у смислу појединости о виду и временима, а неко ко с предметом није упознат, тешко да би после ње могао створити ма какву претставу о системама времена у појединим словенским језицима и о другим особеностима предмета о којем је реч у наслову књиге. Серенсен не разликује тачно перфективне од перфективних, а имперфективне од имперфективних глагола, не разликује суштину глаголских облика од онога што им придаје контекст. Али се писцу мора признати, поред онога што смо му признали у вези с раздвајањем вида и времена, да је уложио велики напор у свој подухват и да је био потпуно

¹⁾ Д. Јеремић, о. с. 35.

савестан у погледу интелектуалних процеса које је сâм изабрао. Он није бежао од тешкоћа, трудећи се да што исправније примени структуралистичке методе на једну област где структурализам још није озбиљно одмерио своје снаге.

Серенсен — свестан да је његова метода ипак само покушај, модел — каже на једном месту да је и нееуклидова геометрија била дуго творевина без примене, али јој ипак нико није могао оспорити вредност; а после се нашла и примена¹⁾. Ми се надамо да ћемо једног дана моћи тако нешто да кажемо о неким другим структуралистичким достигнућима Серенсеновим.

Д-р И. Грицкат

R é s u m é

Dr. I. GricKat

A propos d'une tentative d'application des méthodes structurales aux problèmes du verbe slave

Nous avons choisi l'ouvrage du structuraliste danois H. K. Sørensen (*Aspect et temps en slave*, Aarhus 1949, 1-185) pour présenter sur son texte à notre public linguistique quelques idées du structuralisme et les possibilités qu'offre son application. On doit, cependant, remarquer tout de suite que cette étude n'est pas à tous les points de vue typique pour les études structurales, car, d'une part, elle n'embrasse pas tout le domaine des tendances des structuralistes et, d'autre part, elle présente en outre quelques nouveautés méthodologiques en comparaison avec les autres études structurales. Ayant ceci en vue, nous nous sommes proposé de donner un aperçu critique, non sur le structuralisme en général, mais seulement sur les éléments du structuralisme qui se trouvent dans l'ouvrage de Sørensen.

On trouve, en premier lieu, dans l'étude de Sørensen, des éléments communs à la majorité des ouvrages écrits dans l'esprit du structuralisme. Tel est, par exemple, le traitement synchronique du matériel linguistique, d'où découlent certaines conclusions spécifiques, parfois même insolites. Ensuite, le structuralisme ne tient compte que de ce qui est „langue“ et non de ce qui est „parole“, ces termes étant pris dans le sens que leur a donné F. de Saussure. Une des caractéristiques fondamentales de ces méthodes est aussi la recherche des oppositions et des commutations, dont Sørensen use abondamment dans son étude du verbe slave.

¹⁾ Стр. 53

Il y a, ensuite, des procédés méthodologiques que Sørensen a également appliqués mais qui ne sont pas obligatoires pour toutes les études structurales. Ce sont principalement des procédés pris de la logistique — de direction philosophique à laquelle se sont soumise depuis assez longtemps déjà et en grande partie diverses sciences en Occident. Pour tirer ses conclusions, l'auteur a adopté le procédé déductif; il s'occupe de problèmes épistémologiques en corrélation avec son matériel, démêle des questions de terminologie („métalinguistique“); ce qui est le plus intéressant et le plus original, c'est la mathématisation, l'algébration des faits linguistiques, en complète concordance avec les exigences de la logistique.

Quand il passe des remarques théoriques à l'application pratique de ses idées sur le verbe slave, il délimite à l'aide des oppositions et des commutations le présent et le parfait dans le polonais et dans le russe, en signalant certaines particularités de ces temps verbaux dans les deux langues. Ce procédé, dans le livre de Sørensen, n'est qu'une illustration; c'est un modèle d'après lequel il est possible d'effectuer d'autres délimitations dans d'autres domaines de la linguistique. Mais cela suffit pour nous suggérer une idée d'ordre plus général, un jugement qui accompagne le lecteur pendant la lecture de tout l'ouvrage, à savoir: acquière-t-on par ces procédés quelque connaissance nouvelle sur la matière? Est-il possible, de cette façon, de parvenir à des vérités scientifiques nouvelles, non encore formulées, ou bien toute cette procédure ne sert-elle qu'à un classement, à une schématisation de ce qui est déjà connu, avec cette seule différence qu'on formule d'une autre manière les données dont on est parti?

Un peu plus loin, Sørensen applique les commutations à l'aspect slave, il assume donc la tâche d'effectuer par un procédé presque mécanique des délimitations sur lesquelles, même les savants possédant le sentiment le plus subtil pour différentes langues slaves, ne sont pas encore tombés d'accord. Sørensen disserte sur la question de savoir s'il existe dans le verbe slave des paires idéales au point de vue de l'aspect et quelles sont ces paires, et il effleure à ce propos quelques questions de même nature. Et pourtant, ce qu'on expose n'introduit dans le problème qu'une complication inutile, qui ne contribue pas à la solution.

Une autre caractéristique de l'étude de Sørensen, et en même temps une réelle nouveauté en linguistique, est l'application de la multiplication, opération mathématique, au matériel linguistique symboliquement représenté. Ainsi si l'on multiplie la catégorie du temps (présent et prétérit, sans futur; donc un binôme) par la catégorie des

personnes (première, deuxième et troisième personne; donc un trinôme) et par la catégorie du nombre (singulier et pluriel; un binôme), on obtient la première personne singulier du présent, la première personne singulier du prétérit, la deuxième personne singulier du présent... la première personne pluriel du présent etc. On obtient en même temps des valeurs indifférentes et des valeurs inexistantes; est indifférent, par exemple, le genre grammatical au présent, inexistant le présent dans l'aoriste (qu'on obtient aussi chez Sørensen en multipliant le binôme „aoriste+imparfait“ par le binôme „présent + prétérit“). Dans ses schémas et symboles, Sørensen ne fait pas de distinction graphique entre l'indifférent et l'inexistant. Les valeurs inexistantes sont ce qui compromet cette trouvaille d'ailleurs spirituelle du structuralisme, et en outre, on ne peut pas non plus, en cette occasion, se dispenser de dire que toute cette procédure ne présente dans son essence rien d'instructif.

Une grande partie de l'étude est consacrée à l'exposé de l'extensif et de l'intensif dans les catégories linguistiques. L'intensif est ce qui ne participe pas dans les sphères d'emploi des autres catégories, tandis que l'extensif est ce qui, à côté de sa signification propre, peut avoir aussi d'autres significations. Les critères dans cette délimitation sont le plus souvent peu sûrs, de sorte que les mêmes paires peuvent être réparties de telle manière aussi bien que d'une manière contraire. Les faits ainsi répartis entre l'intensif et l'extensif ne deviennent pas plus clairs; ils ne cessent pas de représenter „la règle“ et „l'exception“, le „commun“ et le „moins commun“, comme cela avait déjà lieu avant qu'on les eût encore dotés de ces appellations nouvelles. L'explication par l'intensif et l'extensif n'est qu'une description et non une explication véritable comme le prétend Sørensen.

Pour terminer, il convient toutefois de reconnaître que Sørensen est parvenu à quelques conclusions fondées: il a séparé la catégorie de l'aspect de la catégorie du temps, ce que n'ont pas fait quelques autres slavistes qui s'étaient occupés de l'étude du verbe slave; c'est lui qui a même signalé quelques points de contact qui existent entre elles. Il a engagé un grand effort dans son entreprise et a traité très scrupuleusement les procès intellectuels que lui-même avait choisis. Il n'a pas fui devant les difficultés, s'efforçant d'appliquer strictement les méthodes structurales dans un domaine où le structuralisme n'a pas encore sérieusement mesuré ses forces. Pour beaucoup d'insuccès et d'erreurs la responsabilité n'incombe pas au structuraliste orthodoxe qu'est Sørensen, mais bien à la méthode qui souvent n'est pas adéquate au matériel auquel elle se rapporte.